

C. MARX, Κριτική της Πολιτικής
οικονομίας, Ομ. 110 1228

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, ὁ ἀκρογωνιαίος αὐτός λίθος τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ ἦταν, ὀλόκληρη σχεδόν τῆ ζωὴ τοῦ Μάρξ, μιά ἀπό τίς κυριότερες ἀσχολίες του καί τό οὐσιαστικό θέμα ὄλων τῶν ἐρευνητῶν του. Τό *Κεφάλαιο* εἶναι ὁ καρπός ὄλων αὐτῶν τῶν ἐρευνητῶν, πού οἱ ρίζες τους φθάνουν ὡς τῆ νεότητα τοῦ συγγραφέα.

Τό 1842, ὅταν ἦταν ἀρχισυντάκτης στήν *Ἐφημερίδα τοῦ Ρήνου*, θρέθηκε στήν ἀνάγκη νά μελετήσῃ τῆ νομοθεσία γιά τήν κλοπή ξύλων ἀπό τά δάση, καθῶς καί τήν κατάσταση τῶν χωρικών τοῦ Μοζέλα. Τότε ἀντιλήφθηκε ὅλη τήν σπουδαιότητα τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων καί κατάληξε στό συμπέρασμα πῶς αὐτό πού καθορίζει τῆ δομὴ τοῦ κράτους δέν εἶναι ἡ θέληση τῶν ἀνθρώπων, μά ἡ ἀντικειμενικὴ κατάσταση τῶν σχέσεών τους. Δέν εἶναι ὁ νομικός ἐξοπλισμός ἐκεῖνος πού ἐξηγεῖ τήν ἀστική κοινωνία, ὅπως ἤθελε ὁ Χέγκελ. Ὁ νομικός ἐξοπλισμός εἶναι κι αὐτός ἐποικοδόμημα καί ἐξηγεῖται ἀπό τίς σχέσεις ἰδιοκτησίας, πού εἶναι ἡ νομικὴ τους ἐκφραση. Ἡ ἰδέα αὐτὴ πού θά λάβει σάρκα καί ὀστά στήν *Εἰσαγωγή στήν Κριτικὴ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου τοῦ Χέγκελ*, θά κατευθύνει ἀπό δῶ καί μπρός ὄλες τίς ἐρευνες τοῦ Μάρξ.

Ὅταν ὁ Μάρξ πῆγε στό Παρίσι, τό 1844, ἄρχισε τῆ συστηματικὴ μελέτη τῆς ἀστικῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Διάβασε τά ἔργα τῶν πιό ὀνομαστῶν οἰκονομολόγων: Adam Smith, S-B. Say, Ricardo, Boisguillebert... Στά *χειρόγραφα τοῦ 1844* βλέπουμε τά ἀποτελέσματα τῆς πρώτης αὐτῆς κριτικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἀστικῶν οἰκονομικῶν κατηγοριῶν. Σπουδαῖο ρόλο ἔπαιξε καί τό *Σχεδιάσμα Κριτικῆς γιά τήν Πολιτικὴ Οἰκονομία* τοῦ Ἐνγκελς, πού δημοσιεύθηκε στά *Γερμανο-Γαλλικά Χρονικά*, ὅπως ἀναγνωρίζει καί ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ στόν πρόλογο τῆς *Κριτικῆς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας*.

Ὁ Μάρξ ἀσχολήθηκε μέ τήν Πολιτικὴ Οἰκονομία ξεκινώντας ἀπό φιλοσοφικὲς ἀπόψεις, ὅπως φαίνεται ἀπό τά ἔργα τῆς νεότητάς του, οἱ ἐπιστημονικὲς του ὁμως ἐρευνες, οἱ ἐπαφές του μέ τούς θεωρητικούς τοῦ γαλλικοῦ σοσιαλισμοῦ, τό σύχναμά του στίς ἐργατικὲς ἐπαναστατικὲς λέσχες, τόν δόγησαν πολὺ γρήγορα στίς ὕλιστικὲς βασικὲς θέσεις του. Στά μαθή-

ματα που έκανε τό Γενάρη του 1848 στην «Ένωση των Γερμανών εργατών» στις Βρυξέλες, που είναι γνωστά με τόν τίτλο *Μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*, είχε κιόλας ό Μάρξ χαράξει τίς κύριες γραμμές τής πιο μεγάλης του ανακάλυψης: τή θεωρία τής ύπεραξίας. Τήν εποχή αυτή δέν είχε μόνο επεξεργαστεί τίς ιδέες του για τόν ιστορικό υλισμό, όπως τίς βλέπουμε στη *Γερμανική ιδεολογία* (1845-1846), μά είχε κιόλας γράψει τήν *Αθλιότητα τής Φιλοσοφίας*, που στρέφεται ένάντια στον Προικτόν και τίς οικονομικές του θεωρίες. Παρ' όλο που στά έργα αυτά προετοιμάζεται τίς κύριες γραμμές τής ή *Κριτική τής Πολιτικής Οικονομίας* δέν μπορούμε νά πούμε πώς έχει άποκτήσει άκόμα τήν επιστημονική εκείνη αυστηρότητα που άπόκτησε μερικά χρόνια αργότερα. Έχει δέβαια ό Μάρξ πλήρη αντίληψη τής στενότητας του Ricardo και τόν ξεπερασμένο χαρακτήρα των θεωριών του, όμως εξακολουθεί νά δέχεται τίς θεωρίες του για τό χρήμα και τή γαιοπρόσοδο. Βλέπει καλά, και τό σημειώνει, πώς ύπάρχει σ' αυτές κάτι τό μή λογικό και άπό τήν άποψη άκόμα του ίδιου του Ricardo. Όμως, πριν άναίρει τίς θεωρίες του Ricardo, θέλει νά επεξεργαστεί λεπτομερειακά τή δική του οικονομική θεωρία που δέν έχει άκόμα διαμορφωθεί όριστικά.

Ξέρουμε πώς ή επανάσταση του 1848 άπόσπασε τόν Μάρξ άπό τίς μελέτες του, όπως και άπό τό ρόλο του στον άγώνα για τή δημοκρατική επανάσταση στη Γερμανία. Όλα αυτά τόν άνάγκασαν νά διακόψει τίς οικονομικές του μελέτες και μόνο με τήν έξορία του και τήν εγκατάστασή του στο Λονδίνο τό 1850 μόνον νά ξαναρχίσει τίς έρευνές του. Τό Λονδίνο ήταν τότε ή ιδανική θέση παρατήρησης, ήταν ή καρδιά τής χώρας που είχε επεξεργαστεί τελειότερα τή θεωρία αυτή τής άστικής κοινωνίας, δηλαδή τήν κλασική Πολιτική Οικονομία. Τό πλούσιο υλικό που βρίσκονταν στη Βιβλιοθήκη του Βρετανικού Μουσείου, τό καινούργιο στάδιο άνάπτυξης που έμπαινε ή οικονομική ζωή, ύστερα άπό τίς ανακαλύψεις χρυσού στην Αυστραλία και τήν Καλιφόρνια, ήταν γι' αυτόν πηγές παρατηρήσεων και μελέτης. Στην επιθεώρηση *Νέα έφημερίδα του Ρήνου*, που κυκλοφόρησε τό φθινόπωρο του 1850, έδωσε τόν οικονομικό άπολογισμό των τελευταίων χρόνων με τήν οικονομική κρίση του 1847 και τήν εϋημερία που άκολούθησε τό 1848 και 1849 και έβγαλε τό παρακάτω συμπέρασμα:

«Στή γενική αυτή εϋημερία, που οι παραγωγικές δυνάμεις τής άστικής κοινωνίας άναπτύσσονται με όλη τήν όρμή που είναι δυνατόν νά έχουν μέσα στα πλαίσια των άστικών σχέσεων, δέν μπορεί νά γίνει λόγος για πραγματική επανάσταση. Η επανάσταση είναι δυνατή μόνο σε περιόδους που οι δύο παράγοντες: οι σύγχρονες παραγωγικές δυνάμεις και οι μορφές τής άστικής παραγωγής, έρχονται σε σύγκρουση. Οι διάφορες φιλονεικίες που κάνουν τώρα οι εκπρόσωποι των διαφόρων κομμάτων στην ήπειρωτική Εϋρώπη και όπου άλληλοκατηγορούνται, άντι νά δώσουν ευκαιρίες για καινούριες επαναστάσεις, άντίθετα, είναι δυνατές μόνο και μόνο γιατί ή βάση είναι αυτή

τή στιγμή τόσο σίγουρη και, πράγμα που δέν τό γνωρίζει ή αντίδραση, τόσο άστική» (Mehring, *Aus dem literarischen Nachlass*, τόμ. 3, σελ. 467-468).

Όπως φαίνεται θά άκολουθήσει για κάμποσο καιρό περίοδος σχετικής ήσυχίας και τήν περίοδο αυτή θέλει νά τήν εκμεταλλευτεί ό Μάρξ για νά συνεχίσει τίς οικονομικές του έρευνες. Κάθε μέρα εργάζεται στο Βρετανικό Μουσείο και προχωρεί τίς μελέτες του πολύ γρήγορα με τό σκοπό νά παρουσιάσει τά συμπεράσματά του σε ιδιαίτερο σύγγραμμα. Στίς 2 του Άπριλη 1851 γράφει στον Ένγκελς:

«Βρίσκομαι στο σημείο που μέσα σε πέντε έβδομάδες θά έχω ξεμπλέξει άπό όλόκληρη τήν άνιαρή αυτή Οικονομία και ύστερα θά τήν επεξεργαστώ στο σπίτι και στο Μουσείο θά καταπιαστώ με κάποια άλλη επιστήμη. Τούτη αρχίζει νά μου φέρνει πλήξη. Κατά βάθος ή επιστήμη αυτή δέν προόδευσε ύστερα άπό τόν A. Smith και τόν Ricardo, παρ' όλα όσα γράφηκαν σε ξεχωριστές μελέτες, που συχνά είναι πολύ λεπτές» (Werke, τόμ. 28).

Μά ό Ένγκελς του άπαντάει με σύνθεση:

«Όσο έχεις νά διαβάσεις κάποιο βιβλίο που τό θεωρείς σπουδαίο, δέν μπορείς νά καθίσεις νά γράψεις» (Werke, τόμ. 28).

Στήν πραγματικότητα ό Μάρξ είναι θυτισμένος σε ένα όγκο άπό οικονομικά συγγράμματα και δέν θά φτάσει στο τέλος τόσο γρήγορα, όσο φαντάζεται. Η ζωή του όμως είναι πολύ σκληρή. Τά χρόνια αυτά είναι άπό τά πιο δύσκολα που γνώρισε. Ούσιαστικά δέν έχει κανένα πόρο ζωής και πρέπει νά αντιμετώπισει τίς άνάγκες μιās οικογένειας που όλο αύξάνει. Για νά μετριάσει κάπως τή φτώχεια του δέχεται νά γίνει ανταποκριτής τής *New York Daily Tribune*. Δέχεται άκόμα νά γράψει και άρθρα για μιá εγκυκλοπαίδεια που εκδίδει ό Dana, ένας άπό τούς εκδότες τής έφημερίδας. Όλα αυτά όμως αφαιρούν μεγάλο μέρος άπό τό χρόνο του, παρ' όλη τή βοήθεια που του προσφέρει χωρίς τσιγγουνιά ό Ένγκελς. Η συνεργασία του με τήν έφημερίδα δάσταξε ως τό 1862 με άρκετά κανονικό ρυθμό. Όσο και άν χρωστώμε στη συνεργασία αυτή μιá σειρά άπό πολύτιμα άρθρα, που φανερώνουν με πόση προσοχή παρακολουθούσε ό Μάρξ τά πολιτικά γεγονότα, ή άπασχόληση αυτή καθυστέρησε τήν ώρίμανση και τήν έτοιμασία του οικονομικού του έργου.

Τό 1857, ή κρίση που ξεσπασε πριν άπό δύο χρόνια, που τήν είχαν προβλέψει τίς ανταποκρίσεις τους ό Μάρξ και ό Ένγκελς και σημειώσει με προσοχή τά σημάδια που τήν προανάγγελναν, μπήκε σε όξύτερη φάση. Οι κερδοσκοπικές χρηματιστηριακές πράξεις στη Γαλλία και τή Γερμανία, ή πτώση των τιμών στο χρηματιστήριο τής Νέας Υόρκης, μερικά βιομηχα-

νικά κράχ, φανέρωναν πώς ο καπιταλιστικός κόσμος πρόκειται να γνωρίσει θατιές άντροπές.

«Δέ θά είναι τόσο εύκολο στην επανάσταση να ξαναβρεί μιá tabula rasa τόσο ώραία όσο τούτη τή φορά... μόνο τό άποφασιστικό θάρρος μπορεί τώρα να μās κάνει να κάνουμε κάτι, γιατί δέν πρέπει να φοδόμεαστε μιá τόσο σύντομη άμπωτη, όσο τό 1848» (*Werke*, τόμ. 29, σελ. 85),

παρατηρεί ό Έγγκελς σέ ένα του γράμμα στον Μάρξ στις 17 Νοέμβρη 1856 και στις 11 'Ιούλη 1857 ό Μάρξ σημειώνει σέ ένα γράμμα στον Έγγκελς:

«'Η επανάσταση πλησιάζει, όπως φανερώνει ή πορεία του Credit Mobilier και τά οικονομικά του Βοναπάρτη γενικά» (*Werke*, τόμ. 29, σελ. 151).

Πιστεύουν πώς ή έκρηξη τής επανάστασης σχετίζεται με τήν κρίση και είναι «τόσο σίγουρη όσο και εκείνη». Τούτη τή φορά βλέπουν πώς ό καπιταλισμός θά κοπιάσει πολύ περισσότερο για να άποκαταστήσει τήν κατάσταση άπ' ότι πριν δέκα χρόνια, γιατί στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο έχουν χαθεί πολλές αυταπάτες.

Μελετώντας ό Μάρξ τήν κλασική Πολιτική Οικονομία, έφτασε σέ μερικά συμπεράσματα που φανερώνουν τίσ βασικές αντιθέσεις του άστικού καθεστώτος και τό άδιέξοδο που έφτασε τό έργο των θεωρητικών του. Τώρα πρέπει ή εργατική τάξη να άποκτήσει έπιστημονική βάση για να θεμελιώσει σ' αυτή τήν επαναστατική της δράση. Είναι λοιπόν έπείγουσα ή ανάγκη να γίνει κριτική τής καπιταλιστικής οικονομίας και γι' αυτό τό σκοπό εργάζεται ό Μάρξ επτά χρόνια τώρα. Στίς 8 Δεκέμβρη 1857 γράφει στον Έγγκελς:

«'Εργάζομαι σάν τρελός όλες τίσ νύχτες, για να κάνω τή σύνθεση των οικονομικών μου μελετών και να φέρω στο φώς τίσ κύριες τουλάχιστο γραμμές τους πριν έλθει ό κατακλυσμός» (*Werke*, τόμ. 29, σελ. 225).

Οί μελέτες του Μάρξ είναι κιόλας αρκετά προχωρημένες και σκέπτεται να περάσει στη διατύπωση των συμπερασμάτων του. Στίς 23 Απριλίου 1857. αρχίζει να γράφει μιá εισαγωγή για τήν κριτική τής Πολιτικής Οικονομίας. 'Η εισαγωγή αυτή είναι τό πρώτο χρονολογικά έργο του Μάρξ στον καθαρά οικονομικό τομέα. Είναι ό καρπός των προσωπικών του έρευνών, που θά καταλήξουν αργότερα στο *Κεφάλαιο*.

Από τό σχέδιο που έτοιμάσε ό Μάρξ για τό έργο του φαίνεται πώς ή κριτική που σκέπτεται να γράψει είναι ξεκάθαρη στο μυαλό του. Έξετάζοντας στη σειρά τή μιá ύστερα από τήν άλλη τίσ μεγάλες κατηγορίες τής

Πολιτικής Οικονομίας όπως τίσ παρουσιάζουν οι άστοί σοφοί, ξεσκεπάζει τίσ άριστίες τους και φέρνει στο φώς τίσ διαλεκτικές τους σχέσεις. Έτσι καθορίζει και τή δική του μέθοδο, που είναι αντίθετη τόσο με τήν άφηρημένη κατάταξη των γενικών έννοιών τής οικονομίας, όσο και με τή μελέτη τους με τή σειρά που παρουσιάζονται ιστορικά. Στο στάδιο που βρίσκεται τώρα ό καπιταλισμός επιτρέπει τή μελέτη των οικονομικών φαινομένων στην καθαρή τους μορφή. Πρέπει, κατά τήν γνώμη του, να ξεκινούμε από τό συγκεκριμένο για να φτάσουμε στο άφηρημένο και όταν άποδειχτούν καθαρά οι διάφορες έννοιες να ξαναγυρίσουμε στο συγκεκριμένο για να τό πλουτίσουμε με καινούριους προσδιορισμούς. 'Η εισαγωγή αυτή, για να πούμε τό σωστό, δέν είναι εισαγωγή για μεθοδολογική μελέτη. Δείχνει όμως πώς ό Μάρξ έχει έπεξεργαστεί κιόλας αρκετά τήν κριτική τής Πολιτικής Οικονομίας για να είναι σέ θέση να ξεσκεπάσει στην εισαγωγή αυτή τά έλαττώματα τής μεθόδου και να φτάσει ως τή φιλοσοφική άποψη. Όταν όμως τήν έγραφε πρόσεξε πώς ή εισαγωγή ήταν πιο πολύ τακτοποίηση των προσωπικών του σκέψεων, παρά πραγματική εισαγωγή. Έτσι από τό σημείο IV και ύστερα σημειώνει μόνο τους τίτλους των θεμάτων που θά ακολουθήσουν για να γραφεί ένα έργο που ήταν κιόλας σχεδιασμένο στο μυαλό του.

Τόν Όκτώβρη του 1857 σημειώνει στα τετράδιά του τά άποτελέσματα των έρευνών του και διατυπώνει τίσ δικές του ανακαλύψεις. Τόν περισσότερο καιρό εργάζεται τήν νύχτα και γερμίζει επτά τετράδια* ως τό Μάρτη, που μιá μεγάλη κρίση τής ύγείας του, άποτέλεσμα τής υπερκόπωσης, τον υποχρέωσε να σταματήσει κάθε εργασία για τρεις μήνες. Τά χειρόγραφα αυτά άποτελούν ένα χοντρό τόμο με 1100 σελίδες. Στίς σελίδες αυτές περιλαμβάνονται δύο μεγάλα μέρη: τό μέρος που ξεετάζει τό χρήμα και τό μέρος που ξεετάζει τό κεφάλαιο.

Τό κεντρικό πρόβλημα τής υπεραξίας είναι στο σύνολό του ξεκαθαρισμένο πια για τό Μάρξ. Τώρα έχει να διατυπώσει και να ξεκαθαρίσει τίσ διάφορες λεπτομέρειες που παρουσιάστηκαν όσο διαρκούσαν οι έρευνές του. Σύμφωνα με τή συνηθισμένη του μέθοδο, στα τετράδια αυτά ξεκινάει από κάποιο συγγραφέα, ξεετάζει και κρίνει τίσ θεωρίες του και ύστερα προχωρεί στη διατύπωση των δικών του ιδεών. Μ' αυτό τον τρόπο ξεκινάει λ.χ. από τίσ θεωρίες του Προυντόν για τό χρήμα και αντιπαράθετε τίσ δικές του ιδέες. Προχωρώντας όμως φτάνει σέ καινούριες ανακαλύψεις λ.χ. για τή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην αξία και τό χρήμα, για τό ρόλο του χρήματος, που κι αυτό είναι έμπόρευμα με δυό αντιφατικές ύψεις: μέτρο των τιμών και ανταλλακτικό μέσο. Σιγά σιγά βλέπει να πλαταινεί τό αρχικό του σχέδιο και να προδιαγράφονται οι γενικές γραμμές του έργου που θά γίνει αργότερα *Τό Κεφάλαιο*.

Στό γράμμα που έγραψε ό Μάρξ στον Λασσάλ στις 2 Φλεβάρη 1858

* Τά χειρόγραφα αυτά δημοσιεύτηκαν τό 1939 και 1941 στη Μόσχα και είναι γνωστά με τον τίτλο *Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie* (Rohtentwurf).

παρουσιάζει για πρώτη φορά τό σχέδιό του έργου πού σκοπεύει νά γράψει (βλ. άλληλογραφία στό τέλος αὐτοῦ τοῦ τόμου).

Ὁ Λασσάλ ἀνάλαβε νά βρεῖ ἐκδότη καί στίς 3 τοῦ Μάρτη ζητάει ἀπό τόν Μάρξ λεπτομέρειες γιά τούς ὅρους τοῦ συμβολαίου, πού θά ὑπογράψει. Στίς 26 τοῦ Μάρτη τοῦ ἀναγγέλει πώς ὁ ἐκδότης θά εἶναι ὁ Franz Duncker καί θά πληρώσει στό Μάρξ 17 τάληρα τό τυπογραφικό φύλλο, ἐνῶ οἱ καθηγητές τοῦ Πανεπιστημίου παίρνουν μόνο 12. Φαίνεται πώς τό μέλλον τοῦ οικονομικοῦ έργου τοῦ Μάρξ εἶναι πιά ἐξασφαλισμένο καί δέν ὑπολείπεται παρά νά ἀρχίσει τήν ὀριστική του διατύπωση.

Ὅμως, κατά δυστυχία, τή στιγμή πού ἔφταναν στό Λονδίνο οἱ καλές αὐτές εἰδήσεις ὁ Μάρξ ἔπρεπε νά διακόψει τήν ἐργασία του καί νά πιάσει τό κρεβάτι. Οἱ νύχτες χωρὶς ὕπνο, οἱ οικονομικές στενοχώριες, ἡ ἐργασία πού ἔκανε σάν ἀνταποκριτής τῆς *New York Tribune*, κλόνησαν τήν ὑγεία του. Τήν ἀνοιξη εἶχε πιά ἀναλάβει ἀρκετά γιά νά μπορέσει νά πάει στό Μάντσεστερ νά περάσει μερικὲς ἡμέρες κοντά στόν Ἐνγκελς. Στό Μάντσεστερ ἔμεινε ἀπό τίς 6 τοῦ Μάη ὡς τίς 20 καί ἡ παραμονή αὐτῆ τοῦ ἔκανε πολύ καλό. Στίς 31 τοῦ Μάη γράφει στόν Ἐνγκελς ἀπό τό Λονδίνο πώς αισθάνεται νά εἶναι σέ «φόρμα» καί πώς θά ἀρχίσει τήν ἐργασία του. Στό μεταξὺ ἔχει καθορίσει ὅλες τίς λεπτομέρειες γιά τό πλάνο τοῦ βιβλίου. Στίς 2 τοῦ Ἀπρίλη 1858 ἐκθέτει τό σχέδιό του στόν Ἐνγκελς (βλ. γράμμα ἀπό 2 τοῦ Ἀπρίλη 1858).

Τόν καιρό πού θρίσκονταν στό Μάντσεστερ συζήτησε μέ τόν Ἐνγκελς ὀλόκληρο τό σχέδιό του, πού ὅταν ἔγραφε τά «τετράδια» τόν βοήθησε μέ ὅλους τούς καρπούς τῆς ἐμπορικῆς του πείρας.

Τό καλοκαίρι διακόπτεται ξανά ἡ ἐργασία. Ἡ οικονομική του κατάσταση γίνεται ἀκόμα πιο δύσκολη, ἡ ὑγεία τῆς γυναίκας του ἀπαιτεῖ χωρὶς ἀναβολή τήν ἀλλαγὴ κλίματος, ἕνα μέρος τοῦ χρόνου του τό περνάει ψάχνοντας νά βρεῖ πιστωτές, πού θά ἦταν διατεθειμένοι νά προεξοφλήσουν ἕνα μακροπρόθεσμο δάνειο πού τοῦ παραχωροῦσε ὁ Ἐνγκελς, καί δέν μποροῦσε νά τοῦ τό δώσει πρὶν περάσουν μερικοὶ μῆνες. Καί σάν νά μὴν ἔφταναν ὅλ' αὐτά, ἔπρεπε νά ἐργάζεται ἐντονα καί γιά τήν ἐφημερίδα τῆς Νέας Ὑόρκης καί τῆν ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Dana, πού εἶναι οἱ μοναδικοὶ του πόροι ζωῆς. Τέλος ἡ ἀρρώστια πού εἶχε στό σικώτι του καί πού τοῦ τήν εἶχε κάπως καταπραῦνει ἡ παραμονή στό Μάντσεστερ, ξαναρχισε πάλι νά τόν ἐνοχλεῖ. Ὁ Μάρξ αισθάνεται πώς εἶναι ἀδύνατο νά γράψει καί μόνο τό Σεπτέμβριο μπόρεσε νά ἀρχίσει τήν ἐργασία του γιά νά ἐτοιμάσει τήν ἐκδοση. Στίς 21 τοῦ Σεπτέμβριου γράφει στόν Ἐνγκελς:

«Γι' αὐτούς τούς λόγους τό χειρόγραφο μου δέν θά φύγει παρά μόνο τώρα (σέ δύο ἐβδομάδες), μά καί τά δύο τεύχη μαζί. Παρ' ὅλο πού δέν ἔχω τίποτα ἄλλο νά κάνω, παρά νά διορθώσω τό στυλ σ' αὐτά πού ἔχω γραμμένα, μένω ὡρες ὀλόκληρες πρὶν τακτοποιήσω μερικὲς φράσεις».

Στὴν πραγματικότητα ὅμως τό ἐργο ἀντὶ νά τελειώσει μεγάλονε ὀλοένα

ὄσο θρίσκονταν στά χέρια τοῦ Μάρξ. Καθὼς προσπαθεῖ νά τακτοποιήσει τίς σημειώσεις του καί νά δώσει στό κείμενο τήν ὀριστική του μορφή, ἀναπτύσσει πιο βαθιά ὀρισμένα μέρη καί γεμίζει τρία ὀλόκληρα τετράδια μέ καινούριο ὕλικό, πού δέν εἶναι ἀκόμα ἡ *Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας*. Ἐνα μέρος ἀπό τά χειρόγραφα αὐτά ξαναβρέθηκε ὕστερα ἀπό τό θάνατό του σέ δύο τετράδια, πού τούς δόθηκε ὁ τίτλος «Ἀρχικὴ διατύπωση» τῆς *Κριτικῆς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας*. Ὅπως φαίνεται, ὀτά τετράδια αὐτά θρίσκονται μόνο τό τέλος τῆς ἐργασίας. Ἀρχίζουν μέ τή μελέτη τοῦ χρήματος μέ τή μορφή τοῦ νομίσματος, πού ἀντιστοιχεῖ μέ τό τρίτο μέρος τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τῆς *Κριτικῆς*.

Στό μέρος αὐτό πού σώθηκε θρίσκουμε τούς τίτλους πού ὑπάρχουν καί στό τελικό ἐργο. Ὁ Μάρξ ὅμως μένει πιστός στό ἀρχικό του σχέδιο καί πραγματεῦται ἐδῶ γιά πρώτη φορά τή μετατροπὴ τοῦ χρήματος σέ κεφάλαιο. Αὐτό δέν θά τό ξαναβροῦμε πιά παρά μόνο στό πρώτο βιβλίο τοῦ *Κεφαλαίου*. Τά τετράδια αὐτά εἶναι οὐσιαστικά γιά τήν κατανόηση τῆς οικονομικῆς σκέψης τοῦ Μάρξ. Μᾶς δίνουν ἀκόμα καινούρια στοιχεῖα γιά τήν ἀρχὴ τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς καί περιέχουν μερικὲς διατυπώσεις ἐξαιρετικά σπουδαίες, πού δέν τίς θρίσκουμε πουθενά ἄλλοῦ στό Μάρξ ἢ τόν Ἐνγκελς. Εἶναι γραμμένα μέ φιλοσοφικὴ γλώσσα πού θρίσκεται πολύ κοντά στή χειγελιανή. Εἶναι λοιπόν – θά μπορούσαμε νά ποῦμε – ἡ γέφυρα πού συνδέει τή φιλοσοφικὴ σκέψη τῆς νεότητος μέ τό ἐπιστημονικό ἐργο τῆς ὄριμότητος.

Στό μεταξὺ ὁ Λασσάλ ἀνησυχεῖ βλέποντας νά μὴ φθάνουν τά χειρόγραφα. Στίς 12 Νοέμβριου 1858 ὁ Μάρξ τοῦ γράφει καί δικαιολογεῖται γιά τήν καθυστέρηση (βλ. άλληλογραφία στό τέλος τοῦ τόμου).

Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ὁ Μάρξ καταπιάνεται μέ τήν ὀριστικὴ διατύπωση τῆς *Κριτικῆς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας*. Ἐνῶ ὅμως ἀρχικά εἶχε ὑπολογιστεῖ, πώς τό κάθε τεύχος θά εἶχε κατά μέσον ὄρο τέσσερα τυπογραφικά φύλλα, βλέπει τώρα πώς τό ὕλικό πού ἐτοίμασε θά ξεπεράσει τά τέσσερα φύλλα. Στό γράμμα πού ἔγραψε στόν Ἐνγκελς στίς 29 Νοέμβριου 1858 ἐξηγεῖ τούς λόγους τῆς καθυστέρησης καί ἀναφέρει πώς τό βιβλίο θά γίνε πιο μεγάλο ἀπό ὄσο τό λογάριαζε (βλ. άλληλογραφία).

Ἡ ἐργασία ἐξακολουθεῖ ὀλόκληρο τό Δεκέμβριο καί τίς ἀρχές τοῦ Γενάρη 1859. Ἐπιτέλους στίς 15 τοῦ Γενάρη γράφει στόν Ἐνγκελς πώς τό πρώτο τεύχος θά ἔχει 12 τυπογραφικά φύλλα καί δίνει διάφορες πληροφορίες γιά τό περιεχόμενό του (βλ. άλληλογραφία). Τούτῃ τῇ φορά τό ἐργο τελειώνει πραγματικά. Ὅμως καί τήν τελευταία στιγμή δέ λείπουν οἱ δυσκολίες. Ὁ Μάρξ δέν ἔχει χρήματα νά ταχυδρομήσει τό χειρόγραφο στό Βερολίνο καί στίς 21 τοῦ Γενάρη πληροφορεῖ γι' αὐτό τόν Ἐνγκελς. Ὅπως ἦταν φυσικό ὁ Ἐνγκελς τρέχει σέ βοήθεια τοῦ φίλου του καί στίς 25 τοῦ Γενάρη φεύγει ἐπιτέλους τό χειρόγραφο γιά τό Βερολίνο. Ὅμως οἱ σκοτούρες δέν τελειώνουν. Ὁ Duncker ἀργεῖ νά εἰδοποιήσει πώς ἔλαβε τό χειρόγραφο καί μόλις στίς 9 τοῦ Φλεβάρη βεβαιώνεται ὁ Μάρξ πώς ἔφτασε στόν προορισμό του. Στό μεταξὺ στέλνει ὁ Μάρξ καί τόν πρόλογο.

πού έχει χρονολογία: Γενάρης 1859. Το κείμενο αυτό πού είναι αξιοθαύμαστο για τή σαφήνεια του και τή συντομία του, δίνει, ύστερα από μία αναδρομή στην καριέρα του συγγραφέα, τόν άθάνατο όρισμό του ιστορικού ύλισμού, πού θεωρείται μία από τίς ώραιότερες σελίδες τής μαρξιστικής φιλολογίας.

Τό βιβλίο κυκλοφόρησε στίς άρχές του Ίούνη - τήν 1η του μηνός άν πιστέψουμε τόν Λασσάλ - σέ χίλια αντίτυπα. Όμως ή *Κριτική τής Πολιτικής Οικονομίας* δέν είχε τόν αντίκτυπο πού περιέμενε ό Μάρξ. Άν έξαιρέσουμε τά δύο άρθρα του Ένγκελς στό γερμανικό φύλλο *Das Volk*, πού έδγαινε στό Λονδίνο, δέν δημοσιεύτηκε καμιά κριτική από ειδικούς στό γερμανικό τύπο. Η συνωμοσία τής σιωπής ήταν πολύ καλά οργανωμένη γύρω από τό έργο του Μάρξ. Δέν ύπάρχει βέβαια άμφιβολία, πώς τό διάβασμα του βιβλίου είναι πολύ δύσκολο. Αυτό τό άναγνωρίζει και ό ίδιος ό Μάρξ σέ ένα του γράμμα στόν Kugelmann μέ χρονολογία 28 Δεκέμβρη 1862. Έκεί γράφει:

«Στό πρώτο τεύχος ό τρόπος πού εκθέτω τό θέμα είναι βέβαια πολύ λίγο εκλαϊκευτικός. Αυτό όφείλεται τόσο στην άφηρημένη φύση του θέματος, όσο και στόν περιορισμένο χώρο πού είχα στή διάθεσή μου καθώς και στό σκοπό του βιβλίου... Οί επιστημονικές προσπάθειες για νά επαναστατικοποιήσει κανείς μία επιστήμη δέν μπορεί νά εκλαϊκευθούν ποτέ».

Άν τό βιβλίο αυτό δέν γνώρισε τόν καιρό πού δημοσιεύτηκε τήν επιτυχία πού του άξιζε και άν δέν έγινε καμιά άλλη έκδοση όσο ζούσε ό Μάρξ, αυτό δέν σημαίνει πώς είναι δυνατόν νά τό ξεχωρίσουμε από τό ύπόλοιπο οικονομικό του έργο και νά του αποδώσουμε μικρότερη άξία. Για τό Μάρξ ήταν μόνο άρχή και λογάριαζε, μόλις ξεκουραστεί λίγο, νά συνεχίσει τό γράψιμο. Όμως και τούτη τή φσρά έπρεπε νά διακόψει. Στίς άρχές του 1862 ή κυριότερη πηγή τών πόρων του Μάρξ, οι ανταποκρίσεις στή *New York Tribune*, στέρεψε και θρέθηκε σέ τόσο άπελπιστική οικονομική κατάσταση, πού σκέφτηκε νά τά παρατήσει όλα και νά διοριστεί υπάλληλος σέ κάποια σιδηροδρομική εταιρία για νά μπορέσει νά θρέψει τήν οικογένειά του. Μόνο από τό 1863 και ύστερα μπόρεσε νά ξαναρχίσει τίς οικονομικές του μελέτες και έρευνες, πού τό αποτέλεσμα τους ήταν *Τό Κεφάλαιο*, πού κυκλοφόρησε τό 1867. Τό μέρος τής εργασίας του Μάρξ, πού προορίζονταν νά είναι τό δεύτερο τεύχος τής *Κριτικής τής Πολιτικής Οικονομίας*, έγινε στό μεταξύ τό μεγάλο έργο πού όλοι ξέρουμε. Τό σχέδιο άλλαξε ριζικά και ό τίτλος «Κριτική τής Πολιτικής Οικονομίας» έγινε υπότιτλος στό καινούργιο έργο.

Η μετάφραση τούτ' τής *Κριτικής τής Πολιτικής Οικονομίας* έγινε από τά «Άπαντα» τών Μάρξ-Ένγκελς, πού εκδόθηκαν στό Βερολίνο σύμφωνα μέ

τή ρωσική έκδοση (Marx-Engels, *Werke*, vol. 13 [1961] Seite 5-160). Η εισαγωγή έγινε μέ βάση τήν αντίστοιχη εισαγωγή τής έκδοσης του έργου από τήν Editions Sociales, Paris 1957 (Karl Marx, *Contribution a la Critique de l' Economie Politique*, 1957). Οί έπιστολές πού περιέχονται στό τέλος του τόμου είναι και αυτές από τά «Άπαντα» τών Μάρξ - Ένγκελς. (*Werke*, vol. 29).

Φ. ΦΩΤΙΟΥ

Παρατήρηση: Οί αριθμοί πού είναι μέσα σέ άγγύλες αναφέρονται στίς σημειώσεις στό τέλος του κειμένου. Οί σημειώσεις αυτές είναι του εκδότη τών Άπάντων. Οί αριθμοί πού δέν είναι μέσα σέ άγγύλες αναφέρονται σέ σημειώσεις στην ίδια σελίδα του κειμένου και είναι σημειώσεις του συγγραφέα.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ [1]

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τό σύστημα τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας τό ἐξετάζω μέ τήν παρακάτω ὀείρά: κεφάλαιο, γαιοκτησία, μισθωτή ἐργασία. Κράτος, ἐξωτερικό ἐμπόριο, παγκόσμια ἀγορά. Κάτω ἀπό τούς τρεῖς πρώτους τίτλους ἐξετάζω τίς οἰκονομικές συνθήκες ζωῆς τῶν τριῶν μεγάλων τάξεων τῆς σύγχρονης ἀστικῆς κοινωνίας. Ἡ σχέση ἀνάμεσα στούς τρεῖς ἄλλους τίτλους εἶναι ὀλοφάνερη. Τό πρώτο μέρος τοῦ πρώτου βιβλίου, πού πραγματεύεται τό «ΚΕΦΑΛΑΙΟ», ἀποτελεῖται ἀπό τά κεφάλαια: 1) τό ἐμπόρευμα, 2) τό χρέμα ἢ τήν ἀπλή κυκλοφορία καί 3) τό Κεφάλαιο γενικά. Τά δύο πρώτα κεφάλαια ἀποτελοῦν τό περιεχόμενο σέ τοῦτο τό τεῦχος. Ὀλόκληρο τό ὕλικό τό ἔχω μπροστά μου μέ τή μορφή μονογραφιῶν^[2], πού γράφθηκαν γιά δική μου κατανόηση καί ὄχι γιά τύπωμα, σέ χρονικές περιόδους πού ἀπέχουν πολύ ἢ μιά ἀπό τήν ἄλλη. Τό δούλεμά του τώρα, σύμφωνα μέ τό σχέδιο πού ἀνάφερα, θά ἐξαρτηθεῖ ἀπό ἐξωτερικά περιστατικά*.

Μιά γενική εἰσαγωγή^[3], πού τήν εἶχα ρίξει στό χαρτί, τήν παράτησα γιατί, ὕστερα ἀπό ὀριμότερες σκέψεις, μου φάνηκε πώς κάθε ἀπό τά πρῖν διατύπωση συμπερασμάτων, πού πρέπει πρώτα νά ἀποδειχθοῦν, φέρνει σύγχυση καί ὀ ἀναγνώστης, πού θέλει γενικά νά μέ ἀκολουθήσει, πρέπει νά ἀποφασίσει νά περῶσει ἀπό τό με-

* Οἱ «μονογραφίες», πού εἶχε μπροστά του ὀ Μάρξ, εἶναι τά λεγόμενα *Οἰκονομικοφιλοσοφικά χειρόγραφα* τοῦ 1844, διάφορα τετράδια γραμμένα στό Παρίσι (1844), στίς Βρυξέλες καί τό Μάντσεστερ (1845 – 1847), στό Λονδίνο (1850 – 1853) καί τά χειρόγραφα πού ἔχουν τόν τίτλο: *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, πού ἄρχισε νά γράφει ὀ Μάρξ τό 1857 καί πού πρωτοδημοσιεύτηκαν τό 1939 – 1941 (Μόσχα).

οικό στο γενικό. Ἀντί γι' αὐτή μποροῦν νά βροῦν τή θέση τους ἐδῶ μερικές νύξεις σχετικές μέ τήν πορεία πού ἀκολούθησαν οἱ ἀτομικές μου πολιτικοοικονομικές μελέτες.

Οἱ εἰδικές σπουδές μου ἦταν τά νομικά, ὥστόσο, ὁ ἐπιστημονικός αὐτός κλάδος εἶχε γιά μένα δεύτερη σημασία, ὕστερα ἀπό τή φιλοσοφία καί τήν ἱστορία. Τό 1842-1843, τά χρόνια πού ἤμουν συντάκτης στή *Rheinische Zeitung*^[4], βρέθηκα γιά πρώτη φορά στή δύσκολη θέση νά εἶμαι ἀναγκασμένος νά πάρω μέρος στή συζήτηση γιά τά λεγόμενα ὑλικά συμφέροντα. Οἱ συζητήσεις στή Βουλή τοῦ Ρήνου γιά τήν παράνομη ὑλοτομία^[5] καί τό κομμάτιασμα τῆς ἰδιοκτησίας τῆς γῆς, ἡ ἐπίσημη πολεμική πού ἄνοιξε ὁ von Scharper, πρῶτος πρόεδρος τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ρήνου, ἐνάντια στή *Rheinische Zeitung* γιά τήν κατάσταση τῶν χωρικών τοῦ Μοζέλλα, οἱ συζητήσεις τέλος γιά τό ἐλεύθερο ἐμπόριο καί τούς προστατευτικούς διασμούς, ἔδωσαν τίς πρῶτες ἀφορμές νά ἀσχοληθῶ μέ οἰκονομικά ζητήματα. Ἐξάλλου, τήν ἐποχή ἐκείνη, πού ἡ καλή θέληση νά «τραβοῦμε ὄλο καί πιά μπρός» ἰσοστάθμιζε πολλαπλά τή γνώση τῶν πραγμάτων, εἶχε ἀκουσθεῖ στή *Rheinische Zeitung* κάποιος ἀντίπαλος χρωματισμένος ἐλαφρά φιλοσοφικά ἀπό τό γαλλικό οσοσιαλισμό καί κομμουνισμό. Κηρύχτηκε ἐνάντια στήν προχειρολογία αὐτή, ταυτόχρονα ὅμως σέ μιὰ σύγκρουση μέ τήν *Allgemeine Ausburger Zeitung*^[6] ὁμολόγησα χωρίς περιστροφές, πῶς οἱ μελέτες πού εἶχα κάνει ὡς τότε, δέ μοῦ ἐπέτρεπαν νά ἀποτολήσω ὅποιαδήποτε κρίση γιά τό περιεχόμενο τῶν γαλλικῶν τάσεων*. Ἀντίθετα, ἀρπάζτηκα πρόθυμα ἀπό τήν ἀταπιάτη τῶν διευθυντῶν τῆς *Rheinische Zeitung*, πού νόμιζαν πῶς μέ κάπως πιά χαλαρή στάση τῆς ἐφημερίδας θά μποροῦσαν νά ἀκρωρῶσουν τήν ἀποφασισμένη θανατική του καταδίκη, γιά νά ἀποτραβηχτῶ ἀπό τή δημόσια σκηνή στό σπουδαστήριό.

Ἡ πρώτη ἐργασία, πού καταπιάστηκε γιά νά διαλύσω τίς ἀμφιβολίες πού μέ κυριεύαν, ἦταν μιὰ κριτική ἀναθεώρηση τῆς χεγκελιανῆς φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου^[7]. Ἦταν μιὰ ἐργασία, πού ἡ εἰσαγωγή της δημοσιεύθηκε στά *Deutsch-Französische Jahrbücher*^[8] στό Παρίσι τό 1844. Οἱ ἐρευνές μου κατὰ τήν ἀπόψη μου πῶς οἱ νομικές σχέσεις, ὅπως καί οἱ μορφές τοῦ κράτους, δέν εἶναι δυνατόν νά ἐξηγηθοῦν οὔτε ἀπό μόνες τους, οὔτε ἀπό τή λεγόμενη

* Πρόκειται γιά τό ἄρθρο πού δημοσίεψε ὁ Μάρξ στή *Rheinische Zeitung* στίς 16 τοῦ Ὀκτώβρη 1842, μέ τόν τίτλο «Ὁ κομμουνισμός καί ἡ *Ausburger Zeitung*».

γενική ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, μά ἔχουν πιά πολύ τίς ρίζες τους στίς ὑλικές σχέσεις τῆς ζωῆς, πού ὁ Χέγκελ τίς συνοψίζει, ὅπως οἱ Ἄγγλοι καί οἱ Γάλλοι τοῦ 18ου αἰῶνα, μέ τό ὄνομα «κοινωνία τῶν πολιτῶν» καί πῶς ἡ ἀνατομία τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν πρέπει νά ζητηθεῖ στήν Πολιτική Οἰκονομία. Τῆ μελέτη τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, πού τήν ἀρχισα στό Παρίσι, τή συνέχισα στίς Βρυξέλες, ὅπου εἶχα καταφύγει ὕστερα ἀπό διαταγή τοῦ κυρίου Guizot γιά ἐκτοπισμό. Τό γενικό συμπέρασμα πού κατὰ τήν ἀπόψη μου, εἶχε γίνῃ κτήμα μου, στάθηκε τό καθοδηγητικό νῆμα στίς μελέτες μου. Μπορεῖ μέ λίγα λόγια νά διατυπωθεῖ ἔτσι: στήν κοινωνική παραγωγή τῆς ζωῆς τους, οἱ ἄνθρωποι ἐρχονται σέ σχέσεις καθορισμένες, ἀναγκασμένες, ἀνεξάρτητες ἀπό τή θέλησή τους, σέ σχέσεις παραγωγικές, πού ἀντιστοιχοῦν σέ μιὰ ὀρισμένη βαθμίδα ἀνάπτυξης τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν δυναμῶν. Τό σύνολο τῶν παραγωγικῶν αὐτῶν σχέσεων ἀποτελεῖ τήν οἰκονομική δομή τῆς κοινωνίας, τήν πραγματική βάση, πού πάνω σ' αὐτήν ὑψώνεται ἕνα νομικό καί πολιτικό οἰκοδόμημα, πού σ' αὐτό ἀντιστοιχοῦν ὀρισμένες μορφές τῆς κοινωνικῆς συνείδησης. Ὁ τρόπος παραγωγῆς τῆς ὑλικῆς ζωῆς καθορίζει γενικά τήν κοινωνική, πολιτική καί πνευματική διαδικασία τῆς ζωῆς. Δέν εἶναι ἡ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων αὐτό πού καθορίζει τό ΕἶΝΑΙ τους, μά ἀντίστροφα, τό κοινωνικό τους ΕἶΝΑΙ, εἶναι αὐτό πού καθορίζει τή συνείδησή τους*. Σέ ὀρισμένη βαθμίδα τῆς ἀνάπτυξής τους, οἱ ὑλικές παραγωγικές δυνάμεις τῆς κοινωνίας ἐρχονται σέ σύγκρουση μέ τίς παραγωγικές σχέσεις πού ὑπάρχουν, ἡ, πράγμα πού εἶναι ἡ νομική μόνο διατύπωση, μέ τίς σχέσεις ἰδιοκτησίας, πού μέσα σ' αὐτές εἶχαν ὡς τότε κινήθει. Ἀπό μορφές ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων οἱ σχέσεις αὐτές μετατρέπονται σέ δεσμά τους. Τότε ἀρχίζει μιὰ ἐποχή κοινωνικῆς ἐπανάστασης. Μέ τήν ἀλλαγὴ τῆς οἰκονομικῆς βάσης ἀνατρέπεται ὁλόκληρο τό τεράστιο οἰκοδόμημα μέ ἀργότερο ἢ γοργότερο ρυθμό. Ὅταν ἐξετάζουμε τέτοιες ἀνατροπές, πρέπει νά κάνουμε πάντοτε διάκριση

* Στή Γερμανική Ἰδεολογία διαβάζουμε: «Ἡ ἠθική, ἡ θρησκεία, ἡ μεταφυσική καί κάθε ἄλλη ἰδεολογία καθὼς καί οἱ μορφές συνείδησης, πού ἀντιστοιχοῦν σ' αὐτά, δέν διατηροῦν πιά τήν ὄψη τῆς ἀνεξαρτησίας. Δέν ἔχουν ἱστορία, δέν ἔχουν ἐξέλιξη. Εἶναι οἱ ἄνθρωποι, πού ἀναπτύσσοντας τήν ὑλική παραγωγή καί τίς ὑλικές σχέσεις, μεταβάλλουν ταυτόχρονα καί τή δική τους πραγματικότητα, τόν τρόπο πού σκέπτονται καί τίς ἰδέες τους. Δέν καθορίζει ἡ συνείδηση τή ζωή, ἡ ζωὴ καθορίζει τή συνείδηση (*Werke*, τόμ. 3, σελ. 26).

ανάμεσα στην υλική ανατροπή των οικονομικών όρων της παραγωγής, που πρέπει να την εξακριβώσουμε με την πιστότητα των φυσικών επιστημών, και τις νομικές, πολιτικές, θρησκευτικές, καλλιτεχνικές ή φιλοσοφικές μορφές, κοντολογίς, τις ιδεολογικές μορφές, που μ' αυτές αποχτούν οι άνθρωποι συνείδηση της σύγκρουσης αυτής και την φέρουν ως το τέλος. "Όσο λίγο είναι δυνατό να κρίνουμε ένα άτομο από την ιδέα που έχει το ίδιο για τον εαυτό του, άλλο τόσο μπορούμε να κρίνουμε και μιά τέτοια εποχή ανατροπής από τη συνείδηση που έχει για τον εαυτό της, μά πίο πολύ πρέπει να εξηγήσουμε τη συνείδηση αυτή από τις αντιφάσεις της υλικής ζωής, από τη σύγκρουση που υπάρχει ανάμεσα στις κοινωνικές παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις. "Ενας κοινωνικός σχηματισμός δεν εξαφανίζεται ποτέ, πριν αναπτυχθούν όλες οι παραγωγικές δυνάμεις που είναι άρκετά πλατύς να περιλάβει, και ποτέ δεν παίρνουν τη θέση τους καινούριες, ανώτερες παραγωγικές σχέσεις, πριν εκκολαφθούν μέσα στους κόλπους της ίδιας της παλιάς κοινωνίας οι υλικοί όροι για την ύπαρξή τους. Κατά συνέπεια, η ανθρωπότητα δάζει πάντοτε μόνο τα προβλήματα που μπορεί να λύσει, γιατί αν κοιτάξουμε καλύτερα θά'δραούμε πάντοτε πώς και το ίδιο πρόβλημα ξεπερνά μόνο εκεί όπου διαμορφώθηκαν κιόλας οι υλικοί όροι για τη λύση του, ή, τουλάχιστο βρίσκονται στη διαδικασία της γένεσής τους. Σε άδρες γραμμές ο άσιατικός, ο αρχαίος, ο φεουδαρχικός και ο σύγχρονος άστικός τρόπος παραγωγής μπορούν να χαρακτηρισθούν προοδευτικές εποχές στην οικονομική διάρθρωση της κοινωνίας. Οι άστικές παραγωγικές σχέσεις είναι ή τελευταία ανταγωνιστική μορφή της κοινωνικής παραγωγικής διαδικασίας και είναι ανταγωνιστική, όχι με τη μορφή ατομικών ανταγωνισμών, μά με την έννοια ενός ανταγωνισμού που οφείλεται στις κοινωνικές συνθήκες της ζωής των ατόμων. Οι παραγωγικές όμως δυνάμεις, που αναπτύσσονται στους κόλπους της άστικής κοινωνίας, δημιουργούν ταυτόχρονα και τους υλικούς όρους για τη λύση του ανταγωνισμού αυτού. Με τον κοινωνικό αυτό σχηματισμό κλείνει κατά συνέπεια ή προϊστορία της ανθρώπινης κοινωνίας.

Ο Φρειδερίκος Ένγκελς, που μαζί του αντάλλασσα τακτικά ιδέες, από τότε που δημοσίεψε το μεγάλοπνοο σχεδιάσμά του για την κριτική των οικονομικών κατηγοριών (στά *Deutsch-Französische Jahrbüchern*)^[9], είχε φτάσει και αυτός από άλλο δρόμο (βλ. το έργο του: *Θέση των εργατικών τάξεων στην Άγ-*

γλία)^[10] στο ίδιο μέ μένα συμπέρασμα. "Όταν την άνοιξη του 1845 έγκαταστάθηκε και ο Ένγκελς στις Βρυξέλες, αποφασίσαμε να έπεξεργαστούμε μαζί την αντίθεση των απόψεών μας με την ιδεολογική άποψη της γερμανικής φιλοσοφίας, στην πραγματικότητα όμως να ξεαθαρίσουμε τούς λογαριασμούς μας με την προηγούμενη φιλοσοφική μας συνείδηση. Η πρόθεση πραγματοποιήθηκε με τη μορφή κριτικής της μεταγεγκελιανής φιλοσοφίας. Το χειρόγραφο^[11] – δυό χοντροί τόμοι σέ 800ο – είχε φτάσει από καιρό στον τυπο της έκδοσής του στη Βεσφαλία, όταν λάβαμε την είδηση πώς οι συνθήκες, που είχαν μεταβληθεί, δέν επέτρεπαν τό τύπωμα. Παρατήσαμε τό χειρόγραφο στην τρωκτική κριτική των ποντικών πολύ πρόθυμα, αφού πιά είχαμε πετύχει τον κύριο σκοπό μας – την αυτοκατανόηση*. Από τις σκόρπιες εργασίες, όπου από τη μιά ή την άλλη πλευρά, παρουσιάσαμε τότε τις απόψεις μας στο κοινό, αναφέρω μόνο τό *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*^[12], που τό έγραψα μαζί με τον Ένγκελς και τη *Discours sur le libre échange*^[13], που δημοσίευσα εγώ. Τά αποφασιστικά σημεία των απόψεών μας θίχτηκαν για πρώτη φορά επιστημονικά, αν και μόνο με μορφή πολεμικής, στο έργο μου *Άθλιότητα της φιλοσοφίας*^[14], που εκδόθηκε τό 1847 ένάντια στον Προυντόν. Μιά διατριβή, γραμμένη στα γερμανικά για τη *Μισθωτή εργασία*^[15], όπου συγκέντρωσα τις διαλέξεις που έκανα με τό θέμα αυτό στην «Ένωση των Γερμανών εργατών» στις Βρυξέλες, διακόπηκε στο τύπωμα από την Έπανάσταση του Φλεβάρη και τη βίαιη έξαιτίας της απομάκρυνσή μου από τό Βέλγιο.

Η έκδοση *Neue Rheinische Zeitung*^[16] τό 1848 και 1849 και τά γεγονότα που άκολούθησαν άργότερα διάκοψαν τις οικονομικές μου μελέτες, που μόνο τό 1850 μπόρεσα να ξαναρχίσω στο Λονδίνο. Τό τεράστιο υλικό για την ιστορία της Πολιτικής Οικονομίας, που είναι συσσωρευμένο στο Βρετανικό Μουσείο, ή ευνούική θέση που έξασφαλίζει τό Λονδίνο στον παρατηρητή της άστικής κοινωνίας, τό καινούριο, τέλος, στάδιο ανάπτυξης που φαίνεται να μπαίνει ή άστική κοινωνία, ύστερα από την ανακάλυψη του χρυσού στην Καλιφόρνια και την Άυστραλία, όλα αυτά με παρακίνησαν να ξαναρχίσω από την άρχή τις μελέτες μου και να έπεξεργαστώ κριτικά τό καινούριο υλικό. Οι μελέτες αυτές όδηγήσαν σέ

* Τό χειρόγραφο δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά τό 1927 στην έκδοση MEGA, τόμ. 5ος, σελ. 3-528.

Ένα μέρος αυτές οι ίδιες, σε κλάδους γνώσης που φαινομενικά ήταν ολότελα απομακρυσμένες από το αντικείμενό μου και όπου έπρεπε να σταθώ περισσότερο ή λιγότερο καιρό. Ίδιαίτερα όμως περιόριζε το χρόνο που είχα στη διάθεσή μου ή επιτακτική ανάγκη να έχω κάποια βιοποριστική απασχόληση. Η συνεργασία μου με την πρώτη αγγλοαμερικανική εφημερίδα, τη *New-York Tribune*^[17], που διαρκεί οχτώ χρόνια τώρα, έκανε απαραίτητο τον εξαιρετικό διασκορπισμό στις μελέτες μου, γιατί μόνο έκτακτα ασχολούμαι με τις καθαυτό δημοσιογραφικές ανταποκρίσεις. Ωστόσο, διάφορα άρθρα πάνω σε αξιοσημείωτα οικονομικά γεγονότα στην Αγγλία και την Ήπειρωτική Ευρώπη, αποτελούσαν τόσο σημαντικό μέρος της συνεργασίας μου, που είμουν αναγκασμένος να εξοικειωθώ με πρακτικές λεπτομέρειες, που βρισκόνταν έξω από την περιοχή της καθαυτό επιστήμης της Πολιτικής Οικονομίας.

Με τις γραμμές αυτές για την πορεία που ακολούθησαν οι μελέτες μου στην περιοχή της Πολιτικής Οικονομίας, θέλω να δείξω πώς οι απόψεις μου, όπως και αν τις κρίνει κανείς και όσο λίγο και αν συμφωνούν με τις ιδιοτελείς προκαταλήψεις που έχουν οι κυρίαρχες τάξεις, είναι το αποτέλεσμα ευσυνείδητης και μακρόχρονης έρευνας. Στην είσοδο όμως της επιστήμης, όπως και στην είσοδο της Κόλασης, πρέπει να μπει ή αξίωση:

*Qui si convien lasciare ogni sospetto
Ogni viltà convien che qui sia morta*

ΚΑΡΑ ΜΑΡΞ

Λονδίνο, Γενάρης 1859

ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΓΕΝΙΚΑ